

ASV lauksaimniecības politikas pieredze saistībā ar Latvijas lauksaimnieku nākotni

Rota ŠŅUKA

Latvijas Valsts Agrārās ekonomikas institūts,
14 Struktoru iela, Rīga, Latvija LV1039

Lausaimniecības un lauku attīstības centrs, Aijovas Valsts universitāte,
Center of Agricultural and Rural Development, Iowa State University,
473 Heady hall
Ames, IA 50010, Email: Rsnuka@gcard.iastate.edu

Ievads

Lauksaimniecība ieņem svarīgu lomu katras valsts vispārējās politikas attīstībā, bet saniedzamie mērķi un attīstības virzieni mainās no valsts iekšējās situācijas attiecīgā laika posmā. Lauksaimniecības augšupeja ar pieaugošu pašnodrošinātību saistās ar patreizējo Latvijas lauksaimniecības politikas veidotāju, kā arī daudzu iedzīvotāju nākotnes redzējumu. Šī situācija bija novērojama ASV gadsimta sākumā, kā arī Eiropas Savienībā tās izveidošanās pirmssākumos. Gadu desmitus lauksaimniecība tika finansiāli balstīta līdz realizētās politikas rezultātā šajās valstīs veidojās pārprodukcija, kas prasīja papildus līdzekļus tās realizācijai. Pašlaik šajās valstīs tiek pielietoti dažādi instrumenti nevis ražošanas attīstībai, bet ierobežošanai kopā ar alternatīvām ienākumu atbalsta metodēm. Tās kļūst aizvien populārākas gadu no gada, un kā vienu no iemesliem var minēt augsto lauksaimniecības ražošanas tehnoloģijas pakāpi, kuras rezultātā ir vērojama pārtikas preču nominālo pasaules cenu lejupslīde, ko var uzskatīt par globālu tendenci. Pašlaik Latvijas lauksaimniecība atrodas neērtā situācijā atpalikušas tehnoloģiskās attīstības dēļ, kas prasa papildus ieguldījumus, bet pasaules cenu lejupslīde nedod izredzes palielināt saimniecību ienākumus no pārdotās produkcijas.

Katra valsts izvēlas savu lauksaimniecības politiku, bet citu valstu pieredzes analīze dod iespēju neatkārtot pieļautās kļūdas. Dažādi agrārās politikas instrumenti tika pielietoti ASV sākot no 1920. gada līdz mūsdienām, kas ir pietiekoši ilgs laiks, lai izvērtētu pozitīvos un negatīvos rezultātus. Literatūrā sastopamie vērtējumi ir dažādi, bet adekvātas tirgus ekonomikas teorijas izpratnes rezultātā nav pretrunīgi.

1. Lauksaimniecības politikas teorētiskie aspekti

Literatūrā ir sastopamas dažādas lauksaimniecības politikas definīcijas, bet plašā nozīmē tie ir politiski lēmumi, kas ietekmē individuālu ražotāju un uzņēmējdarbību lēmumu pieņemšanas procesus - kādi produkti, kādā veidā un kam tiks ražoti.

Jebkuras valsts agrārā politika var tikt raksturota ar trīs elementu kopām (Kolmans un Jangs, 1989): (1) saniedzamie mērķi, (2) politikas ieviešanas instrumenti, (3) instrumentu pielietošanas likumi un instrukcijas. Vēl teorija nosaka, ka pielietojamiem instrumentiem ir jābūt tikpat vai vairāk kā saniedzamiem mērķiem.

Ir sastopama dažāda politikas instrumentu klasifikācija: (1) Kolmans un Jangs klasificē pēc pielietošanas līmeņa: saimniecība, gatavās produkcijas iekšējais tirgus, robeža; (2) pēc politiskiem mērķiem instrumentus sadala Makkala un Joslings (1985) ņemot vērā, ka katram no tiem ir primārais un sekundārais iedarbības lauks, (3) Ritsons (1977) mēģina klasificēt pēc iedarbības sfēras - vai tiek samazināti izdevumi vai palielināti ienākumi, (4) Halkrovs, Špitce un Alens-Šmits klasificē līdzīgi pēc tirgiem - ražošanas resursu tirgus, ar kura palīdzību tie tiek izmantoti ražošanā vai gatavās produkcijas tirgus, kas nosaka produkcijas pārstrādi un pārdošanu vietējiem un ārzemju patērētājiem, kā arī iepirkšanu no ārzemju ražotājiem. Bez tam viņu darbā tiek klasificēti lauksaimniecības politikas pielietošanas virzieni, kas nedadz adaptētā veidā tiek piedāvāti 1.tabulā.

1. tabula Lauksaimniecības politikas pielietošanas virzienu shematiska klasifikācija

Nozares attīstība	Cenu un ienākumu regulēšana
<ul style="list-style-type: none"> • zemes resursu izmantošana • darba spēku resursu izmantošana • kredītu pieejamība • izglītība un zinātniskā pētniecība 	<ul style="list-style-type: none"> • ražošanas vai tirgus ierobežošana, • mērķu cenu noteikšana un ieviešana • pieprasījuma stimulēšana, patērētāju atbalsts • ārējās tirdzniecības regulēšana

Katras valsts lauksaimniecības politikas realizācijas pamatā ir mērķi, ko tās esošā valdība un individuāli subjekti vēlas saniegt. Rezultāti ir atkarīgi no politiskās mijiedarbības, no tā cik vienai vai otrai individuālo interešu kopai ir spējas ietekmēt valdības rīcību.

1996. gadā pieņemtais *Lauksaimniecības likums* nosaka valsts lauksaimniecības politikas attīstības virzienus, kas varētu būt uzskatāmi arī par mērķiem. Likuma 2.pantā minētie mērķi nav skaidri definēti, katrs apakšpunkts aptver plašu sfēru, dažkārt pat atkārtojas. Pamatos likums paredz, ka jāražo konkurētspējīga produkcija, uzņēmumiem jābūt racionāliem un daudzveidīgiem, bet lauksaimniecībai jābūt vidi saudzējošai, un ienākumu līmenim lauksaimniecībā un tautsaimniecībā jābūt ekvivalentam. Konkurētspējas pamatā zināmā mērā ir salīdzinošo priekšrocību teorija, kas izslēdz iespēju, ka vienai valstij varētu būt salīdzinošas priekšrocības visu produktu ražošanā. Produkciju varētu padarīt par konkurētspējīgu īsākā laika posmā, ja valsts specializētos uz dažu salīdzinoši izdevīgu produktu ražošanu. Tāpat likums nosaka efektīvas lauksaimniecības politikas izstrādi pārejas posmam līdz pievienošanās Eiropas Savienībai. Ja salīdzinām Latvijas lauksaimniecības likumā noteiktos mērķus ar Eiropas Savienības dibināšanas līgumā 39.pantā minētajiem mērķiem (Treaty of Rome, 1957), nav vērojamas lielas pretrunas. Šajā līgumā ir skaidri definēts, ka *Kopējās lauksaimniecības politikas* mērķis ir palielināt produktivitāti un produkcijas piedāvājumu, stabilizēt tirgu un nodrošināt gatavo produkciju par patērētājiem pieejamām cenām, kā arī uzlabot lauku sadzīves standartu palielinot katra lauksaimniecībā nodarbināta indivīda personīgos ienākumus. Jāsaka, ka šie mērķi tika izvēlēti tik veiksmīgi, ka neskatoties uz izmaiņām *Kopējā lauksaimniecības politikā*, tie ir aktuāli vēl šodien, izņemot produkcijas nodrošinājuma veicināšanu. Pie kam, šie mērķi ir tiešām aktuāli pašreizējā Latvijas situācijā, un to izvirzīšana priekšplānā apliecinātu Latvijas gribu sekot Eiropas Savienības politikai. Pielietoto instrumentu izvēle varētu būt atšķirīga dažādas esošās situācijas dēļ, tādēļ ir lietderīgi aplūkot arī citu valstu pieredzi, kur lauksaimniecība ir sasniegusi ievērojamu attīstības līmeni, kā piemēram ASV.

ASV lauksaimniecības politikas mērķi ar gadiem mainās, bet pēdējā laika aktualitātes ir definējuši Halkrovs, Špitce un Alens-Šmits Halkrovs(1994): (1) adekvātu lauksaimniecības preču cenu un ienākumu uzturēšana, (2) pasaules lauksaimniecības preču tirgus veicināšana, (3) kvalitatīvas pārtikas pietiekams nodrošinājums, (4) zemes un ūdens resursu gudra

izmantošana, (5) darbaspēka produktivitātes un mobilitātes uzlabošana, (6) lauku ekonomikas attīstība, (7) lauksaimniecības sektora sekošana vispārējām sabiedrības attīstības tendencēm.

Turpmākajā daļā tiks dots neliels ieskats ASV agrārās politikas attīstībā vēršot īpašu uzmanību uz identiskiem faktoriem un situācijām Latvijas patreizējos apstākļos.

2. Alternatīvas metodes tiešam cenu un ienākumu atbalstam

Tiešam cenu un ienākumu regulēšanai pastāv dažādas alternatīvas metodes, kuras parasti izmanto duālu mērķu sasniegšanai. Tās neizkropļo vai mazāk izkropļo tirgu, bet tai pat laikā var kalpot ienākumu paaugstināšanai. Attiecīgās metodes var tikt ieviestas vai nu uz brīvprātības principa, kad ražotājs var izdarīt brīvu izvēli - piedalīties jeb nē, vai arī ir obligāti ievērojamas visiem ražotājiem.

Obligātā ražošanas un tirgus kontrole tiek pielietota, ja produkcijas cenas tiek uzskatītas par zemām un nepietiekamām ražotāju ienākuma līmeņa nodrošināšanai vai nu nestabilas ražošanas dēļ, sezonālātes dēļ (Latvijā - piens) vai liela piedāvājuma dēļ. Parasti ražošanas vai tirdzniecības apjomi tiek ierobežoti balstoties uz vēsturiskiem rādītājiem. Ņemot vērā Latvijā saražotos apjomus diez vai būtu vērtīgi cenas paaugstināšanas nolūkā noteikt ražošanas vai tirdzniecības ierobežojumus, kam, savukārt, būtu jāseko stigrāki ārējās tirdzniecības ierobežojumi un kontrole.

Otra daudz pievilcīga iespēja šodienas Latvijas apstākļiem varētu būt brīvprātīgā ražošanas kontrole. Eiropas Savienībā ir plaši pazīstami maksājumi par zemes brīvprātīgu atstāšanu atmatā. ASV jaunais Lauksaimniecības likums (Farm Bill, 1996) nosaka papildus maksājumus zemniekiem, ja viņi ražo jebkādu lauksaimniecības produkciju (freedom to farm payments), nelieli ierobežojumi atkarībā no produkcijas veidiem tiek pielietoti. Latvijā pie šīs metožu grupas būtu pieskaitāmi maksājumi brīvprātīgai zemes apmežošanai. Mazo un neefektīvo saimniecību apmēru dēļ, iespējams, būtu lietderīgi ieviest pretējus maksājumus ASV pielietotajiem. Speciālu atbalstu varētu piešķirt tiem pašlaik lauksaimniecībā nodarbinātiem, kas būtu gatavi šo nozari pamest. Saņemot maksājumus kā ienākumu atbalstu noteiktu laika periodu viņiem varētu tikt piedāvāta brīvprātīga atteikšanās no komerciālās lauksaimniecības ražošanas. Šādi tiktu veicināta lielāku saimniecību izveide, kur valsts varētu darboties kā starpnieks lauksaimniecības zemju konsolidācijas jautājumos. Lielais nodarbināto skaits lauksaimniecībā 16-17% vājina Latvijas izredzes pievienoties Eiropas Savienībai, bet atrisinājums ir meklējams tikai laukos dzīvojošo brīvprātīgā izvēlē mainīt nodarbošanos un/vai dzīves vietu.

Bez tam cenu un līdz ar to ienākumu regulēšanai plaši tiek izmantotas tirgus intervences metodes, kur arī ražotāju piedalīšanās ir brīvprātīga.

Par cenu un ienākumu politikas regulēšanas uzsākumu ASV var uzskatīt 1929. gadā pieņemto Lauksaimniecības tirgus aktu (Agricultural Marketing Act). Graudu un kokvilnas tirgus regulēšanai tika piešķirti \$500 miljoni dolāru, ar nolūku segt izdevumus produktu uzpirkšanai un glabāšanai, kamēr tirgus cena sasniedz piemērotu līmeni. Fondi produktu uzpirkšanai tika izlietoti ātri, bet saražotais apjoms ar katru gadu pieauga. Finansējuma trūkuma dēļ saražotais apjoms tika iepludināts atpakaļ tirgū, kā rezultātā ražotāji cieta vēl vairāk. Šis akts raksturojās **ar cenu atbalstu bez ražošanas un pieprasījuma kontroles**, un to var uzskatīt par neveiksmīgu.

Par cik pirmais intervences mēģinājums nebija veiksmīgs, ražotāji aizvien izteica neapmierinātību par zemajām tirgus cenām. Dažās no prasībām izskanēja doma, ka zemniekiem ir jāsedz ražošanas izmaksas, kas ir ļoti populāra pieeja mūsdienā Latvijā, un

daudzviet vēl aizvien tiek lietota, lai noteiktu politikas cenas. Galvenais pret ko iebilda ekonomisti bija, ka var tikt aprēķinātas tikai vidējās ražošanas izmaksas, bet individuālajās saimniecībās tās būs stipri atšķirīgas. Šajā situācijā ieguvējas ir lielās un ekonomiski efektīvās saimniecības, jo ražošanas izmaksas uz vienu vienību tur parasti ir mazākas. Bet mazās saimniecības, kas pārstāv lielāko ražotāju daļu aizvien paliks neapmierinātas. Tāpat tiek apšaubītas izmaksu aprēķināšanu metodes, jo parasti tās satur iekšējas pretrunas. Kā arī tika uzskatīts, ka šādi aprēķinot preces cenu, nav iespējams noteikt tās tirgus vērtību, kā rezultātā var rasties nevērtīgu preču pārprodukcija. Bet ražotāju prasība pēc "godīgām cenām" vainojās ar panākumiem. 1933. gada Lauksaimniecības akta korekcijā (Agricultural Adjustment Act) tika ierakstīts daudzkārt Latvijā minētais vārds - **paritāte**. Izvirzītais mērķis bija - lauksaimniecības cenu paritāte ar citām nozarēm, un šī paritātes cena vēlāk kalpoja par lauksaimniecības politikas stūrakmeni apmēram ēetras dekādes.

Kā tad šī paritātes cena tika aprēķināta un pielietota. Laika periods no gadsimta sākuma līdz 1914. gadam tiek saukts par lauksaimnieku zelta laikmetu, jo pirmā pasaules kara laikā liela daļa pārtikas produktu tika eksportēti, ražotāju cenas bija augstas, par ko vēlāk krīzes perioda laikā varēja tika sapņot. Likumsakarīgi laika periods 1910-1914 tika izvēlēts par bāzes periodu un ar dažām korekcijām kalpoja intervences cenu aprēķināšanai (parasti tā tika noteikta 75-90% apjomā). Vēlāk paritātes cena par vienu vienību tika aprēķināta pēc sekojošas formulas:

$$PC = \frac{RPC_{i,10}}{I * RPC_{k,10}} * I * RRC_{k,m}, \text{ kur } PC - \text{paritātes cena, } RPC - \text{saražotās produkcijas}$$

cena, RRC - ražošanas resursu cena, I - indekss (1910-1914=100), j - j -tā viena vienīga produkcija, k - visas lauksaimniecības produkcijas, m - tekošais mēnesis, 10 - pēdējo 10-gadu periods. Cenu atbalsta līmenis tika noteikts balstoties uz aprēķināto paritātes cenu 75-90% apmērā.

Paritātes cenas tāpat kā ražošanas izmaksas ir tikai ekonomiskās labklājības rādītāji un **var tikt pielietotas komplektā ar kādu politikas instrumentu**, vai nu izmantojot tiešo cenu atbalstu vai ierobežojot ražošanu un paaugstinot importa tarifus.

Mūsdienās paritātes cena ir zaudējusi savu nozīmi mērķa cenas noteikšanā, un šai metodei var minēt šādus galvenos trūkumus: (1) bāzes periods 1910-1914 attālinās aizvien vairāk, bet ražotāji ir ieinteresēti izmantot par bāzes periodu tikai to, kur cenu attiecība bija viņiem vislabvēlīgākā, (2) tehnoloģijas izmaiņas tiek ignorētas, (3) ja šo metodi pielietotu Latvijā izvēloties par bāzes gadu 1996. vai 1997, lopkopības produkcijas ražotāji tiktu nostādīti sliktākā situācijā kā augkopības produkcijas ražotāji gatavās produkcijas cenas.

Kā papildus piemēru intervences mehānisma ieviešanai var minēt Graudu nacionālo rezervju veidošana. Sākot jau no 1930. gada ASV izmantoja graudu rezerves, lai stabilizētu ekonomisko situāciju valsts iekšienē neražas gados, kā arī laiku pa laikam daļu pārdeva ārējā tirgū, lai ietekmētu pasaules cenu. Svarīgi būtu atzīmēt 1977. gadā ieviestās izmaiņas, kas noteica, ka nacionālās rezerves var piederēt ne tikai valstij, bet arī ražotājam. Kad tirgus cenas ir zemas, valdība piedāvā ražotājiem uzglabāt graudus sedzot glabāšanas izmaksas un nodrošinot bezprocentu aizdevumu līdz graudu pārdošanas brīdim, kuru arī regulē valsts. Šīs programmas ietekme uz vispārējo ekonomisko situāciju tiek vērtēta sekojoši: (1) rezultātā pieauga graudu cenas un samazinājās cenu svārstības, (2) palielinājās ražotāju ienākumi, (3) samazinājās nerealizējami valdības rezerves uzkrājumi. Šī metode iespējams būtu pielietojama Latvijas apstākļiem. Vispirms būtu lietderīgi izvērtēt jau esošo privāto graudu krājumu veidošanas ietekmi uz tirgus cenu, jo principā jau zināma tirgus regulēšana balstīta uz privāto iniciatīvu notiek jau šobrīd.

3. Patērētāju atbalsts

Dažādas valstiskas programmas patērētāju atbalstam tiek izstrādātas ar nolūku nodrošināt iedzīvotājus ar zemu ienākuma līmeni ar pietiekamu uzturu, līdz ar to stimulējot pierasījumu un paaugstinot pārtikas produktu cenas un saimniecību ienākumus. Šīs programmas parasti ir populāras iedzīvotāju vidū, bet ir mazāk populāras lēmumu pieņēmēju vidū, jo līdzekļi to finansēšanai tiek ņemti tieši no budžeta, un zināma summa ir jāparedz programmas administrēšanai. Patērētāju subsidēšana parasti tiek lietota komplektā ar intervences krājumu veidošanu, jo tad liekos uzkrājumus, kā, piemēram, pārstrādātos piena produktus, par zemāku cenu var realizēt iedzīvotāju grupām ar zemu ienākumu līmeni. Bez tam var tikt ieviesti speciāli pārtikas kuponi, kas dod iespēju iegādāties noteiktus pārtikas produktus par pazeminātu cenu. Pēdējais veids, ko var minēt, un kas plaši tiek diskutēts pēdējā laikā ASV ir vienkārši papildus naudas summa piešķiršana, ļaujot trūcīgajiem pašiem pieņemt lēmumu par tās pielietojamības sfēru.

Patērētāja atbalsta programmas ASV tika ieviestas jau kopš 1930. gada Lielās Depresijas laikā, kad tika pietota intervences iepirkšanas shēmas un krājumu sadalīšana starp trūcīgajiem - pensionāriem, invalīdiem un bērniem. Ar 1933.gada Lauksaimniecības Korekcijas Aktu (Agricultural Adjustment Act) importa tarifu maksājumi tika novirzīti patērētāju atbalstam. 1939. gadā tika ieviesti pirmie pārtikas kuponi, kas tiek pielietoti vēl tagad, un kurus izmanto apmēram katrs septītais ASV pilsonis. Bez pārtikas kuponiem pašlaik pastāv vēl divas galvenās subsidēšanas mērķgrupas (1) skolēni (atkarībā no ieņēmumu līmeņa tiek piešķirtas bezmaksas vai daļēji atmaksātas pusdienas un brokastis, (2) sievietes, zīdaiņi, bērni vecumā līdz 5 gadiem - programma paredz vispārēju uzturvielu daudzumu nodrošināšanu.

Kas tad no šāda veida programmām ir ieguvēji, kas zaudētāji. Ražotāji iegūst, jo palielinoties pierasījumam pieaug produktu cenas. Latvijas gadījumā būtu lietderīgi patērētāja subsīdijas maksājumus attiecināt tikai uz pašmāju ražojumiem. Subsidētie patērētāji protams iegūst, daļa no ienākumiem var tikt tērēta nelauksaimniecības preču un pakalojumu iegādei. Nesubsidētie patērētāji protams cieš, bet ienākumu līmenis šai grupai ir augstāks, un pieprasījuma palielināšanās ietekme uz cenu parasti nav liela. Vislielākie zaudētāji šajā situācijā protams ir nodokļu maksātāji.

4. Fiskālā politika, lauksaimniecības kredīti

Fiskālā politika ietver valdības realizētās nodokļu, kredītu un publisko budžeta izdevumu shēmas. ASV nodokļu politika balstās uz pieņēmumu, ka jebkurai iedzīvotāju grupai ar vienādu ienākuma līmeni ir jāmaksā vienādi nodokļi neatkarīgi no nodarbošanās veida. Atvieglojumi lauksaimniekiem tiek paredzēti saistībā ar ilgtermiņa ieguldījumu izmantošanu, kā arī ar īpašumtiesību maiņu. Īpašuma nodokļa atvieglojumu shēma ir atšķirīga atkarībā no štata.

Lauksaimniecības kredītu nodrošinājumam var minēt trīs galvenos avotu veidus: (1) privātie - ASV privātās bankas nodrošina apmēram $\frac{3}{4}$ no kopējo kredītu summas, īpaši noteikumi lauksaimniecības nozarei parasti netiek piemēroti; (2) sabiedriskie - valdības sponsorēta, bet kooperatīva formā privāti organizēta Saimniecību kredītu sistēma (Farm Credit System); (3) tiešie valdības aizdevumi un kredītu garantēšana. Lai attēlotu ASV lauksaimniecības finansēšanas sistēmu ir nepieciešams daudz detalizētāks apraksts par šo tēmu. Vēl šeit ir svarīgi minēt tādu ienākumu stabilizējošu pasākumu kā ražas apdrošināšanu, kas arī tiek saistīts ar lauksaimniecības kredītu politiku. Pasargājot ražotāju no laika apstākļu ietekmes uz ražošanas rezultātiem, tiek paaugstināta lauksaimniecības kredītu vērtība, atvieglota investīciju ieguldījumu plānošana un galu galā stabilizēta fiskālā struktūra lauku apvidos.

Pēc pēdējā ASV Lauksaimniecības likuma pieņemšanas (Farm Bill, 1996) pie šīs grupas ir pieskaitāma arī graudu, kukurūzas un eļļas augu tirgus intervences atbalsta shēma, jo intervence tiek realizēta ar kredītu palīdzību. Gadījumā, ja ražotājs nevar laicīgi pārdod savu produkciju par pieņemamu cenu, valdība viņam nodrošina aizņemu 85% apmērā no vidējās iepriekšējo piecu gadu cenas, un tad ražotājs var izvēlēties, kas viņam ir izdevīgāk. Bet, ja krājumu apjoma attiecība pret patēriņu pieaug, valdība var pieņemt lēmumu par aizdevuma procentu samazinājumu. Tātad valdība nodrošina ražotājam zināmus finansiālos līdzekļus, bet ražotājs pats ir atbildīgs par produkcijas realizāciju.

Nobeigums

Kā redzams ASV lauksaimniecības politikas vēsture nodrošina daudz pozitīvu, kā arī negatīvu piemēru, kas varētu tikt izmantoti turpmākajai Latvijas lauksaimniecības politikas izstrādei.

Pielietojot jebkuru politikas instrumentu ir ieteicams tomēr ļaut tirgum noteikt produktu cenu, balstītu uz pieprasījumu un piedāvājumu, lai izvairītos no pārprodukcijas vai patērētāju nepietiekamas nodrošinātības ar pārtikas produktiem. Kā rāda starptautiska pieredze, valsts uzdevums parasti ir pasargāt lauksaimnieku no ražošanas un tirgus neveiksmēm, it īpaši tām, kuras ražotājs pats nevar ietekmēt. Bet nevar atbalstīt ražošanu jeb piedāvājumu ignorējot pieprasījuma daļu vai otrādi.

Izvēloties politikas instrumentus, noteikti jāņem vērā starptautiskās prasības, kā, piemēram, Pasaules Tirdzniecības organizācijas nosacījumi. Attiecībā uz Eiropas Savienību ejamais ceļš vēl ir tāls, un šeit būtu lietderīgi vairāk vērst uzmanību uz izvirzīto mērķu harmonizāciju, bet mazāk uz pielieto instrumentu atbilstību.

Nobeigumā minēšu, ka bez lauksaimniecības politikas ietekmējošiem ekonomiskiem faktoriem, kas ir diskutēti iepriekš, nedrīkst ignorēt arī sociālo faktorus, kas ir būtiski salīdzinot situāciju Latvijā, ASV un ES. Var minēt divas šādas galvenās faktoru grupas:

1. Esošā politiskā un sociālā sistēma. Parasti lauksaimniecības politika tiek izstrādāta balstoties uz esošo situāciju ar mērķi to uzlabot nākotnē. Valstīs ar stabilu politisko iekārtu noteicošā ir esošā politika (ASV,ES), bet, piemēram, Latvijā, kas vēl aizvien atrodas politisku un ekonomisku pārmaiņu stadijā, konceptīvi jaunu politiku ieviest ir daudz vienkāršāk, kas būtu vērtējams pozitīvi.
2. Lēmumu pieņēmēju un galveno ietekmējošo grupu zināšanas par dažādiem politikas instrumentiem, to sekundāro iedarbību, alternatīviem instrumentiem un ticamas informācijas pieejamība to novērtēšanai. Valstīs ar mainīgo sociālo iekārtu atsevišķu indivīdu un indivīdu grupu priekšstats par esošās sistēmas uzlabošanas virzieniem var būt radikāli atšķirīgs, kā rezultātā tiek izvirzīti pretrunīgi mērķi un teorētiski neiespējama vienošanās par pielietojamiem instrumentiem. Vai arī ir novērojama otra galējība, kad mērķi aptuveni saskan, bet dažāda ekonomiskās teorijas izpratne noved pie pretrunām pielietojamo instrumentu izvēlē.

Izmantotā literatūra

1. Colman, D., Young, T., Principles of Agricultural Economics, Markets and prices in less developed countries, Cambridge University Press, 1989.
2. Halcrow, G.,H., Spitze, R.,G.,F., Allen-Smith, J.,E., Food and Agricultural Policy, economics and politics, 2nd edition, McGraw-Hill,inc., 1994.
3. McCalla, A.,F., Josling T.,E., Agricultural Policies and World Markets, Macmillan, 1985.

4. Lauksaimniecības likums, LR Saeimas likums // Latvijas Vēstnesis, 1996.gada 8.novembrī, Nr.189 (674).
5. Paarlberg., D., Subsidized Food Consumption, Washington, American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1963.
6. Ritson, C., Agricultural Economics: Principle and Policy, Granada, 1977.
7. Treaty Establishing the European Community *as Amended by Subsequent Treaties*, Rome, 25 March 1957.